

მინეილ ლაბაძე

საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის
სახელობის უნივერსიტეტი

გაგებინება, როგორც ენა-კილოს განსამიჯნი კრიტერიუმი (კრიტიკული ანალიზი)

1. გაგებინების რაობა. სემიკომუნიკაცია. ჰომოგენური ენობრივი ერთეულები (ერთი ენის კილოები ან/და ახლომონათესავე დამოუკიდებელი ენები) შესაძლოა, იმდენად ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, რომ მათზე მეტყველთ, ვერბალური ურთიერთობისას თარჯიმნის ანდა რომელიმე სხვა ენობრივი ვარიაციის მოშველიება არც კი დასჭირდეთ. ასეთ შემთხვევებში, როგორც წესი, აღნიშნავენ, რომ მოცემულ ენობრივ ერთეულებს შორის შენარჩუნებულია **ორმხრივი გაგებინება** (ინგლ. *Mutual Intelligibility*). შესაბამისად, ვერბალური კომუნიკაციის იმგვარი სახეობა, როცა თითოეული მოსაუბრე იყენებს თავის ენას/კილოს, სპეციალურ ლიტერატურაში **სემიკომუნიკაციად (Semicommunication)**, ანუ არასრულფასოვან კომუნიკაციად იწოდება — მკვლევრების უმეტესობა მიიჩნევს, რომ ვერბალური კომუნიკაცია სრულფასოვნად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ მაშინ, თუკი მისი მონაწილენი ერთ კონკრეტულ ენობრივ ვარიაციას (ნორმას) იყენებენ (ვრცლად იხ.: ჰაუგენი, 1966; ბიორესტამი, 1987; ბრაუნმიულერი, ზეევარტი, 2001; ხოსკენსი, 2007 და სხვ.).

აღსანიშნავია, რომ ჰომოგენურ ენობრივ ერთეულთა შორის, გაგებინების არსებობას ან არარსებობას განაპირობებს რიგი სპეციფიკური ფაქტორები, რომელთაგან — ნიდერლანდელი ენათმეცნიერის, **შარლოტ ხოსკენსის** (2007:446) თვალსაზრისით, — უნდა გამოიყოს სამი უმთავრესი:

1. მოსაუბრეთა დამოკიდებულება ერთმანეთის ენობრივი ერთეულებისადმი;
2. მოსაუბრეთა კონტაქტი ერთმანეთის ენობრივ ერთეულებთან და ზოგადად, მათი ენობრივი გამოცდილება;
3. მოსაუბრეთა ენობრივი ერთეულების დაშორების დონე.

ამდენად, გაგებინების ხარისხი ყოველთვის ინდივიდუალურად განისაზღვრება — სოციუმის თითოეული წევრი სხვადასხვაგვარად აღიქვამს მშობლიური მეტყველების მსგავს სხვა მეტყველებას (ენას ან

კილოს); თუმცა ზოგადად, ურთიერთმოსაზღვრე ჰომოგენურ ენობრივ ერთეულებზე მეტყველთ, რომელთა შორის სემიკომუნიკაციური სიტუაციები, როგორც წესი, უფრო ხშირია, უკეთესად ესმით ერთიმეორისა. თუკი ჰომოგენური ენობრივი ერთეულები ერთმანეთს არ ესაზღვრება, მათზე მეტყველნი შედარებით ძნელად გაუგებენ ერთიმეორეს. აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ არაიშვიათად, ურთიერთმოსაზღვრე ჰომოგენურ ენობრივ ერთეულთა შორისაც გაგებინება შეიძლება გართულდეს ან საერთოდ მოიშალოს კიდეც; ასევე: ხანგრძლივმა სემიკომუნიკაციამ, შესაძლოა, სამეტყველო კოდების შერევა (Code-mixing) გამოიწვიოს და არსებითად, ახალი ენობრივი ერთეული ჩამოყალიბდეს (მაგალითად, რუსულ და უკრაინულ სამეტყველო კოდთა შერევითაა წარმოქმნილი ყუბანელ კაზაკთა მეტყველება — ე.წ. „ბალაჩკა“ [შაბალინი, 1959:302-312]).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჰომოგენურ ენობრივ ერთეულთა შორის გაგებინების არსებობა ან არარსებობა არაა უდავო და, რაც მთავარია, არც მათ სტატუსზეა დამოკიდებული: როგორც ცნობილია, „ენად წოდებულ ბევრ მეტყველებას შორის არის გაგებინება და პირიქით: მსოფლიოს ბევრ ენას აქვს ისეთი დიალექტები, რომელთა შორის გაგებინება რთულია ან შეუძლებელია“ (ფუტკარაძე, 2017:455). მაგალითისათვის მოვიყვანთ ესპანურსა და პორტუგალიურს, რომლებიც მსოფლიოში ყველაზე გავრცელებულ ენათა ათეულში შედის და საკმაოდ ხანგრძლივი სამწიგნობრო ტრადიციებიც გააჩნია. როგორც მკვლევრები აღნიშნავენ, ხსენებულ ორ ენას შორის სხვაობა თავს იჩენს ძირითადად, ფონეტიკაში, ხოლო მორფოლოგიაში, სინტაქსსა და ლექსიკაში მსგავსებათა მაჩვენებელი 95%-მდე აღწევს (აკერლინდი, ჯოუნზ-კელოგი, 2011:12) მცირედ სხვაობს ორთოგრაფიაც, მაგრამ პორტუგალიურად დაწერილი ტექსტის გაგება ესპანელებს არ უძნელდებათ და პირიქით. ამას გარდა, პორტუგალიურ ტელეარხებზე ესპანურად მოსაუბრე რესპონდენტებთან ინტერვიუებს, ხოლო ესპანურ ტელეარხებზე კი პორტუგალიურად მოსაუბრე რესპონდენტებთან ინტერვიუებს მხოლოდ ტიტრები ედება ხოლმე, მაგრამ არა ყოველთვის.²⁸ ესპანეთ-პორტუგალიის სასაზღვრო ზონაში, საერთოდ, მე-

²⁸ მაგალითად, იხ. ესპანეთის პრემიერ-მინისტრის **მარიანო რახოს** ინტერვიუ პორტუგალიურ ტელეარხზე TVI: <https://www.youtube.com/watch?v=D5xhZyhVjJs> და პორტუგალიურ-ესპანური საუბარი თოქ-შოუში ტელეარხზე Unitel: <https://www.youtube.com/watch?v=8vCHBbCv8uQ> (დამოწმებულია 02.03.2017).

ტად ძნელია იმის დადგენა, სად მთავრდება ესპანური ენა და იწყება პორტუგალიური (ან პირიქით) — საზღვრის როგორც ერთ, ისე მეორე მხარეს მცხოვრები მოსახლეობა ორივე ენას თანაბრად ფლობს და იყენებს. ზუსტად ასეთივე სიტუაციაა ბრაზილიისა და ლათინური ამერიკის ესპანურენოვანი ქვეყნების სასაზღვრო ზონებშიც (დაწვრილებით იხ.: მარკოს მარინი, 2001 და ფერნანდეს გარსია, 2006).

მეორე მხრივ, გერმანიასა და ავსტრიაში გავრცელებული ბავარიული კილოები სამწიგნობრო გერმანულისგან უფრო მეტად განსხვავდება, ვიდრე ესპანური ენა — პორტუგალიურისგან; საკმაოდ დიდი სხვაობა დასტურდება როგორც ფონეტიკასა და მორფოლოგიაში, ისე სინტაქსსა და განსაკუთრებით — ლექსიკაში: მკვლევარები ერთხმად თანხმდებიან იმაზე, რომ სამწიგნობრო გერმანული და ბავარიული კილოები ისეთსავე დონეზე უახლოვდებიან ერთიმეორეს, როგორც ფრანგული და ესპანური ენები (ჰალშტაინი, 2006:5-6; ვიზინგერი, 1990:438-519; კელერი, 1961:200-247); რაც, ცხადია, იმას ნიშნავს, რომ ერთი მხრივ, მხოლოდ სამწიგნობრო გერმანულზე მეტყველ და მეორე მხრივ კი — მხოლოდ ბავარიულ კილოებზე მეტყველს შორის სემიკომუნიკაცია გამოიქვეყნება. მიუხედავად ამისა, ბავარიული მეტყველება მაინც გერმანული ენის ნაწილია (ვრცლად იხ.: ცეცტნერი, 1985:66-89)

ასე რომ, **ჰომოგენური ენობრივი ერთეულები, რომელთა შორის შეიძლება არსებობდეს ან არ არსებობდეს გაგებინება, შესაძლოა იყონ დამოუკიდებელი ახლომონათესავე ენები ან ერთი ენის კილოები.**

2. გაგებინების ცვლილების ძირითადი მიზეზები. ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ ურთიერთმოსაზღვრე ჰომოგენურ ენობრივ ერთეულთა შორის არსებული გაგებინება შესაძლოა გართულდეს ან საერთოდაც მოიშალოს. ამისი უმთავრესი მიზეზია ახლომონათესავე სოციუმთა შორის კავშირის შესუსტება/გაწყვეტა და ენობრივი ნორმების დამოუკიდებლად შემუშავება: მაგალითად, თანამედროვე დანიური და ე.წ. „ახალი ნორვეგიული“ (ნიუნოშკი) ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის I ნახევარში, ძველი დანიურის საფუძველზე — იმხანად, ნორვეგია დანიასთან პირადი უნიით იყო დაკავშირებული და მისი ოფიციალური ენაც ძველი დანიური გახლდათ. საკუთრივ ნორვეგიელთა მეტყველება, რომელიც არსებითად, დანიურთან მეტად ახლო მდგომ მყიფე სისტემას წარმოადგენდა, ერთ-ერთ დანიურ ქვესისტემად (კილოთა ჯგუფად) განიხილებოდა. XIX საუკუნის 40-იან წლებში, ნორვეგიელთა ეროვ-

ნული თვითშეგნების ზრდის ფონზე, პროგრესულად მოაზროვნე საზოგადო მოღვაწეთა ჯგუფმა, ენათმეცნიერისა და პოეტის **ივორ ანდრეას ოსენის** (1813-1896) თაოსნობით, დანიელთაგან არამარტო პოლიტიკური, არამედ ენობრივი გამოყოფაც დაისახა მიზნად. საამისოდ, მათ შეიმუშავეს ორთოგრაფიის ახალი წესები, ორთოეპია ძლიერ დაუახლოვეს ნორვეგიულ კილოურ ნორმებს, ლექსიკაშიც უპირატესობა მიანიჭეს კილოურ ან ძველი ნორვეგიულიდან (რომელიც შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, მკვდარი ენა იყო) აღებულ სიტყვაფორმებს, მორფოლოგია და სინტაქსი კი არსებითად უცვლელად დატოვეს. მიღებულ ახალ ნორმას, რომელიც მცირედლა სხვაობდა დანიურისაგან, უწოდეს „ლანსმოლი“ (**Landsmaal**) ანუ „ეროვნული მეტყველება“ და 1853 წელს ის, ძველ დანიურთან ერთად, ნორვეგიის ოფიციალურ ენად გამოაცხადეს. ამჟამად, ხსენებულ ორ ენობრივ ერთეულს, შესაბამისად, „ნიუნსოშკისა“ (**Nynorsk** „ახალი ნორვეგიული“) და „ბუკმოლის“ (**Bokmål** „სამწიგნობრო ენა“) სახელწოდებებით იხსენიებენ (ანონი, 2013:7-8).

მიუხედავად იმისა, რომ ახალი ნორვეგიული, რეალურად, ძველი დანიურის საფუძველზე ჩამოყალიბდა, დღესდღეობით მასა და თანამედროვე დანიურს შორის გაგებინება გართულებულია: ამაზე საგანგებოდ მიუთითებს შარლოტ ხოოსკენსი (2007:449-450), რომელმაც ნორვეგიასა და დანიაში გამოჰკითხა სხვადასხვა ასაკის 448 რესპონდენტი. მათ შორის, სემიკომუნიკაციის შედეგად, გაგებინების ხარისხი **საშუალო** აღმოჩნდა: ნორვეგიელებმა დანიელთა ნალაპარაკვიდან მხოლოდ 40%-ის აღქმა შეძლეს, დანიელებმა — 30%-ისა; ამის საპირისპიროდ, „ბუკმოლზე“ მეტყველ ნორვეგიელებსა და იგივე დანიელებს შორის სემიკომუნიკაციისას, გაგებინების მაჩვენებელი ორივე მხრიდან **მაღალი** იყო — 90% და მეტი.

ერთი სოციუმის/სისტემის ფარგლებში გაგებინების ცვალებადობას იწვევს უპირველეს ყოვლისა, იმგვარი მიზეზები, როგორებიცაა ირედენტულობა (ეთნოსისაგან ცალკეულ ლოკალურ თემთა გამოთიშვა პოლიტიკური საზღვრით), ეროვნული საცხოვრისის გეოგრაფიული თავისებურებანი, ასევე — ეროვნული საცხოვრისის რომელიმე ნაწილში დემოგრაფიული ვითარების შეცვლა, ინფრასტრუქტურის განვითარება/მოშლა და ა.შ. **თუმცაღა, ცხადია, ასეთ შემთხვევებში გაგებინების ცვლილება სისტემურ ცვლილებებს არ იწვევს.**

ამაზე ერთ-ერთმა პირველმა, მართებულად მიუთითა ცნობილმა ესპანელმა ენათმეცნიერმა **რამონ მენენდეს პიდალმა** (1906:132-

133): „შესანიშნავმა ფილოლოგმა ჟოზე ლეიტი დი ვაშკუნსელუმმა შეისწავლა და პორტუგალიურ კილოებს შორის განიხილა მირანდას კილოც; მაგრამ, როგორც დავინახავთ, ის დასავლურ-ლევანური მეტყველების მრავალ ნაშთთაგან ერთ-ერთია... რასაკვირველია, ძნელი დასაჯერებელია, რომ პორტუგალიის ერთ-ერთ კუთხეში ლევანური კილო განვითარებულიყო, მაგრამ ეს ადვილად აიხსნება, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ მდ. დუეროს ჩრდილოეთით კილოთა ჩამოყალიბება აშკარად ადრეული მოვლენაა, ვიდრე პორტუგალიის სამეფოს საზღვრების დადგენა XII საუკუნეში. **მირანდული მეტყველების ლევანობა კი გამოწვეულია გაცილებით უფრო ძველი ისტორიული მიზეზებით, რადგანაც მირანდას მიწა რომანულ ესპანეთში შედიოდა არა ბრაგას, არამედ ასტორგას სამრევლოს იურისდიქციაში**“ (ხაზგასმა ჩემია — მ.ლ.).²⁹

მაშასადამე, ესპანელი ენათმეცნიერის სწორი შეხედულებით, თანამედროვე პორტუგალიის მირანდა-დუ-დოურუს მუნიციპალიტეტში (ტრაზ-უჟ-მონტიშის ოლქი) გავრცელებული **მირანდული მეტყველება** წარმოადგენს **ლეონის სამეფოს (910-1230) ტერიტორიაზე** გავრცელებული ხალხური ლათინურის ერთ-ერთი კილოს — **ასტურლევანურის** ვარიაციას; თუმცა, ჩვენს დროში, ხსენებულ ორ ენობრივ ერთეულს შორის გაგებინება შესამჩნევად გართულებულია: ასწლეულების განმავლობაში მირანდულმა მეტყველებამ სამწიგნობრო პორტუგალიურის ძლიერი გავლენა განიცადა და ესპანეთის სამეფოს საზღვრებში მოქცეულ ასტურლევანურს დაშორდა. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, XIII საუკუნიდან მოყოლებული, **სამწიგნობრო კასტილიურის** (წარმოშობით — პირენეის ხალხური ლათინურის ერთ-ერთი კილოს) გავლენის ქვეშ მოექცა, დაემცრო და სამწიგნობრო ტრადიციები ვეღარ განივითარა: XVI-XVII საუკუნეებიდან, არსებობა

²⁹ „El eminente filólogo José Leite de Vasconcelos estudió y consideró el dialecto de Miranda dentro del cuadro de los dialectos portugueses; pero, según veremos, no es más que uno de tantos restos del leonés occidental... Es, sin duda, chocante que en un rincón de Portugal se desarrollase un dialecto leonés, pero esto se explica sin dificultad, atendiendo a que la constitución de los dialectos del Norte del Duero es evidentemente anterior a la delimitación del Reino Portugués en el siglo XII. El leonesismo del mirandés obedece á razones históricas mucho más antiguas, pues la tierra de Miranda en España Romana pertenecía, no al convento jurídico Bracarense, sino al Asturicense“ — ციტატა მოგვაქვს თანამედროვე ორთოგრაფიით.

განაგრძო ძალზე კასტილიანიზებულ კილოთა (ასტურიული, ლეონური, ჩრდილო-ესტრემადურული) სახით (ფრიას კონდე, 1999:2).

ეროვნული საცხოვრისის გეოგრაფიულ თავისებურებებს რაც შეეხება: მეცნიერთა შორის პირველად ამაზე მიუთითა ამერიკელმა **ლენარდ ბლუმფილდმა** (1956:47): „ენობრივ სამყაროში გამოიყოფა **ადგილობრივი** — ანუ გეოგრაფიულ თავისებურებებზე დამოკიდებული — და **არაადგილობრივი**, ანუ როგორც ჩვენ ჩვეულებრივ ვუწოდებთ — სოციალური ხასიათის შიდა სამეტყველო სხვაობანი. **იმგვარ ქვეყნებში, სადაც ერთენოვანი საზოგადოება შედარებით გვიან განსახლდა და ჩამოყალიბდა, გეოგრაფიულ თავისებურებებზე დამოკიდებული შიდა სამეტყველო სხვაობა შედარებით მცირეა — როგორც მაგალითად, შეერთებულ შტატებსა (განსაკუთრებით, მის დასავლეთ ნაწილში) და რუსეთში; იმ ქვეყნებში კი, სადაც ერთენოვანი საზოგადოება დიდი ხნის განსახლებული და ჩამოყალიბებულია, ადგილობრივი შიდა სამეტყველო სხვაობა გაცილებით უფრო დიდია — როგორც, ვთქვათ, ინგლისში, სადაც ინგლისურად 1500 წელზე მეტია, საუბრობენ ანდა საფრანგეთში, სადაც [ხალხური] ლათინური (რომელსაც დღეს ფრანგული ეწოდება) ორი ათას წელზე მეტია, გავრცელებულია“ (ხაზგასმა ჩემია — მ.ლ.).³⁰**

მართლაც, ქართველური ენობრივი სამყაროს (ქართული ენის გავრცელების არეალის) ფართობი 100 ათას კმ²-ს არ აღემატება, მაგრამ ამ მცირე ტერიტორიაზე, წარმოდგენილია დაახლოებით 25 ქართველური კილო, რომელთაგან ბევრი (მაგ., სვანური კილოები, ზანური [მეგრულ-ლაზური] კილოები, ჰერული კილოები, თუშური კილო...) მნიშვნელოვნად შორდება ყველა ქართველისათვის საერთო სამწიგნობრო ქართულ ენას. აღსანიშნავია ისიც, რომ პროფ. ტარიელ ფუტყარაძის კლასიფიკაციის თანახმად, საქართველოსა და ისტორიულ ქართულ მიწებზე გავრცელებული ქართველური კილოები ერთიანდება ორ დიდ — ცენტრალურ და განაპირა კილოთა ჯგუფებში; თავის მხრივ, განაპირა კილოთა

³⁰ „ the differences of speech within a speech-community are local - due to mere geographic separation - and non-local, or as we usually say, social. In countries over which a speech-community has recently spread and settled, the local differences are relatively small, as, say, in the United States (especially the western part) or Russia; in countries that have been long settled by the same speech-community the local differences are much greater, as, say, in England, where English has been spoken for some 1500 years, or in France where Latin (now called French) has been spoken for two-thousand years.“

ჯგუფში გამოიყოფა ექვსი ქვეჯგუფი, რომლებშიც შედის ფხოური, მესხური, ჰერული, რაჭული, ზანური (მეგრულ-ლაზური) და სვანური კილოები (ფუტკარაძე, 2014:272-287).

შდრ.: მექსიკაში, რომლის ფართობია 1 964 375 კმ² და სადაც ესპანური ენა XVI საუკუნიდან გაბატონდა, ამჟამად კი მასზე 120 მილიონიანი მოსახლეობის 80%-ზე მეტი მეტყველებს, ენობრივი სხვაობა შტატებს შორის უმეტესად სუბსტრატულია და თავს იჩენს უმეტესად, ფონეტიკაში; მორფოლოგიურ-ლექსიკური განსხვავებანი მინიმალურია: „ამგვარად, პირველ ყოვლისა, მექსიკური ზონა [ენობრივი თვალსაზრისით] უნდა დაიყოს არანაკლებ ექვს რეგიონად: შეერთებული შტატების ესპანურენოვანი ტერიტორია, სადაც ენამ საინტერესო ფონეტიკური ცვლილებები განიცადა; მექსიკის რესპუბლიკის ჩრდილო ნაწილი; ცენტრალური მაღლობი, სადაც მდებარეობს ქალაქი მეხიკო — რეგიონი, რომელიც ესპანეთის კასტილიის მსგავსად, განსაზღვრავს ენობრივი ერთეულის ძირითად თავისებურებებს, რაც ნაწილობრივ **ნაუატლიდან** ანუ აცტეკთა ენიდან მომდინარეობს; აღმოსავლეთი სანაპიროს **ცხელი მიწები** — სახელდობრ, ვერაკრუსისა და ტაბასკოს შტატები; იუკატანის ნახევარკუნძული, სადაც ძლიერია **მაიას** ენის გავლენა და ცენტრალური ამერიკა, რომელიც მექსიკის შტატ ჩიაპასიდან იწყება — ის უწინ გვატემალის ნაწილი იყო“³¹ (ენრიკეს ურენია, 1993:43); ანუ, მექსიკის მთელ ტერიტორიაზე (და აშშ-ის იმ შტატებში, რომლებიც ადრე ამ ქვეყანას ეკუთვნოდა) წარმოდგენილია სულ ექვსი ესპანური კილო, რომელთა შორის გაგებინება არაა გართულებული.

ასევე: სამხრეთ აფრიკაში XVII-XVIII საუკუნეებში დასახლებულ ჰოლანდიელ კოლონისტთა შთამომავლების — აფრიკანერების ანუ ბურების (რომელთა რაოდენობა 3 მილიონს აღემატება) მშობლიურ ენაში — აფრიკაანსში კილოები არ გამოიყოფა (დონალდსონი,

³¹ „Así, en la primera, la zona mexicana habría que distinguir, cuando menos, en seis regiones: el territorio hispánico de los Estados Unidos, donde la lengua ha sufrido curiosas transformaciones fonéticas; el norte de la República mexicana; la altiplanicie del centro, donde se halla la Ciudad de México, región que, como Castilla en España, da al conjunto su carácter fundamental, derivado en parte de la influencia del *Náhuatl*, el idioma de los Aztecas; las *tierras calientes* de la costa, en particular Veracruz y Tabasco; la península de Yucatán, donde ejerce influencia el *Maya*; y la América Central, comenzando en el estado mexicano de Chiapas, que antiguamente formó parte de Guatemala“ — ხაზგასმები ავტორისა;

2000: VIII-IX), მიუხედავად იმისა, რომ ეს ხალხი სამხრეთ აფრიკის მთელ ტერიტორიაზე (ფართობი — 1 221 037 კმ²) გაბნეულად, ხუტორებად სახლობს; დღესაც და ისტორიულადაც, ყოველდღიური ურთიერთობა მათ უწევთ (და ყოველთვის უწევდათ) არა იმდენად ერთმანეთთან, რამდენადაც აფრიკული წარმოშობის მომსახურე პერსონალთან, რომელთა მშობლიური ენები კოისანურ და ბანტუ ენათა ოჯახებს განეკუთვნება.

მაშასადამე, ბლუმფილდის თვალსაზრისი აბსოლუტურად მართებულია: **ეროვნული საცხოვრისის გეოგრაფიულ თავისებურებათა გავლენა ენაზე უშუალოდ დამოკიდებულია ერად ჩამოყალიბების ხანგრძლივობაზე (ძირძველობაზე) — მსოფლიოს ყოველი ძირძველი ერი იყოფა ლოკალურ თემებად, რომელთა არსებობა ენის კილოებად დაყოფასაც განაპირობებს** და, ამგვარ შემთხვევებში, „ლანდშაფტის გამო მსოფლიოს ბევრი ენის დიალექტებს შორის გაგებინება არ არსებობს; მაგ., ქვემოიმერულსა და მეგრულს შორის ცხენისწყლის ზონაში არსებული გარდამავალი მეტყველება შემაერთებელ ხიდს წარმოადგენს მეგრულსა და იმერულს შორის, მაგრამ სვანური კილოები იზოლირებულია სხვა ქართველური მეტყველებებისაგან და გარდამავალი ზონა არ არსებობს, მაგ., სვანურსა და მეგრულს, სვანურსა და ლეჩხუმურს შორის... სხვა ენების მომიჯნავე დიალექტებს შორისაც პრობლემურია გაგებინება მთაგორიანი ლანდშაფტისა და კუნძულის იზოლირების გამო: ბუნებრივი ბარიერები ხელს უშლის ინტენსიურ კომუნიკაციას“ (ფუტკარაძე, 2017:7).

შდრ.: „[პირენეის] ნახევარკუნძულზე, ესპანურის ჩრდილოური და სამხრეთული განშტოებები გეოგრაფიულად მკვეთრადაა გამოიწვეული და საფიქრებელია, რომ ეს გეოგრაფიული განდასება მეტწილად ნარჩუნდება ისე, როგორც XVI საუკუნეში ჩამოყალიბდა. სამაგიეროდ, ამერიკაში, როგორც ერთი, ისე მეორე განშტოების თავისებურებები [აღრეულად] წარმოდგენილია ყოველ რეგიონსა და ვარიანტში: მართალია, კარიბის ზღვის ქვეყნების ესპანური მეტყველება უფრო ანდალუზიურს (სამხრეთულს — მ.ლ.) ეკედლება, ქალაქ მეხიკოსი კი — უმეტესად ჩრდილოურს, მაგრამ ზოგადად, ორივე ვარიანტში უხვად დასტურდება ესპანური ენის ორი კილოური განშტოების თავისებურებანი“³² (სანჩეს მენდესი, 2017:550). ამერიკის მკვიდრი მოსახლეო-

³² „En la Península las variedades septentrionales y meridionales del español están bien delimitadas geográficamente y, muy probablemente, esta división geográfica ya estaba consumada, o en trance de hacerlo, en el siglo XVI. En América, en

ბის ესპანურ მეტყველებას რაც შეეხება: აქ საქმე გვაქვს არა განსხვავებულ კილოებთან, არამედ უპირველეს ყოვლისა — ნარევი ენობრივ ერთეულებთან (პიჯინებთან), რომლებიც ესპანურისა და ინდიელთა ენების ხანგრძლივი ურთიერთქმედების შედეგად, XVI-XVII საუკუნეებში წარმოიქმნა. ერთ-ერთი ამგვარი პიჯინი მოკლედ განიხილა პერუელმა ენათმეცნიერმა **როდოლოფო სერარონ-პალომინომ** (2003:33-54). ამდენად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ახალი ერების მეტყველება შედარებით ნაკლებადაა დიფერენცირებული.³³

ეროვნული საცხოვრისის რომელიმე ნაწილში დემოგრაფიული ვითარების შეცვლა (რაც უთუოდ ზემოქმედებს ენობრივ ვითარებაზე) შესაბამისად, იწვევს გაგებინების ცვლილებას: ამისი ნათელი მაგალითია თანამედროვე პოლონეთის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილის — სილეზიის მეტყველება, რომელიც გასული საუკუნის 40-იანი წწ. ბოლომდე (სანამ სილეზია გერმანიის შემადგენლობაში შედიოდა), დიდად დაშორებული იყო სამწიგნობრო პოლონურს და ხშირად, არაპოლონელი ენათმეცნიერები მას დამოუკიდებელ სლავურ ენად განიხილავდნენ; II მსოფლიო ომის შემდეგ კი, როცა სილეზია საბოლოოდ დაუბრუნდა პოლონეთს და იქ პოლონურს ეროვნული და სახელმწიფო ენის ფუნქციები აღუდგა, ასევე — გაიზარდა პოლონელთა ხვედრითი წილი (დასავლეთ უკრაინიდან და ბელორუსიდან გადმოსახლებულთა ხარჯზე) მოსახლეობაში, სილეზიური კილოებიც მეტად დაუახლოვდა სამწიგნობრო ენას, რადგან „ამ მიწებზე ყველგან გაბატონდა სამწიგნობრო ენა, რომელმაც [ზეპირ მეტყველებაში] შეითვისა ადგილობრივ კილოთა თავისებურებებიც. მოსახლეობა, რომელსაც საკუთარი ეთნიკური და ენობრივი წარსული დავიწყებულიც ჰქონდა, შემდგომ თაობებში სწრაფად გათავისუფლდა მრავალრიცხოვანი გერმანიზმებისგან... [რომლებიც] სილეზიურ კილოზე გერმანულის გავლენის შედეგი იყო: **ამჟამად, სილეზიელს შეუძლია აირჩიოს ამა თუ**

cambio, los rasgos de una y otra variedad están presentes en todas las regiones y variedades hispanoamericanas. Es cierto que el habla caribeña se parece más a la andaluza y que el habla de México ciudad presenta muchos rasgos septentrionales, pero ambas modalidades dialectales del español están presentes en una y otra.“

³³ ასევე, ლოკალურ თემთა ნაცვლად, ახალ ერებში გამოიყოფა რასობრივ-სოციალური ჯგუფები (მაგ., ამერიკელებში — ანგლოსაქსი პროტესტანტები [იანკები და დიქსიები] და ზანგები; არგენტინელებში — ესპანური წარმოშობის „გალიეგები“, იტალიური წარმოშობის „ტანოები“ და ნარევი წარმოშობის „გაუჩოები“; პერუელებში — თეთრკანიანი კრეოლები და ესპანურენოვანი ინდიელები ან მეტისები [„ჩოლო“] და ა.შ.).

იმ სიტყვის მშობლიური ან გერმანულიდან ნასესხები ვარიანტი. ასე რომ, [სილეზიის] ზოგ რაიონში უპირატესობა ენიჭება მშობლიურ ფორმას (რაც ხშირად, ემთხვევა სამწიგნობრო პოლონურს), ზოგში კი — გერმანულიდან მომდინარეს“³⁴ (კრინიცი, 1997:7-8; ხაზგასმა ჩემია — მ.ლ.).

მეორე მხრივ — დღეს თურქული ენის გარემოცვაში, ენობრივ კუნძულაკად შემორჩენილი „ტაოური ქართული საგრძნობლად განსხვავდება სხვა მესხური კილოებისაგან; ტაოური კილოს გაგება რთულია საგანგებო შესწავლის გარეშე“ (ფუტკარაძე, 2014:280; ხაზგასმა ჩემია — მ.ლ.); მაშინ, როცა თურქეთშივე გავრცელებული სხვა მესხური კილოები — ლივანური, მაჭახლური ანდა იმერხეული დიდად არ შორდება არც ერთიმეორეს, არც სამწიგნობრო ქართულ ენას: რამდენადაც ქართველთა ენობრივი ასიმილაცია და დეეთნიზაცია ისტორიული ტაოს ტერიტორიაზე იმთავითვე უფრო ხანგრძლივად და ძლიერი ტემპით მიმდინარეობდა, ვიდრე ლივანაში (კლარჯეთში), მაჭახელსა ან იმერხევეში, ტაოური კილო შენარჩუნდა ძნელად მისადგომ სოფლებში (რომლებიც ქართველთაგან არ დაიცალა) და თითქმის სრული იზოლაციის პირობებში განვითარდა.

გარდა ამისა, იშვიათი არაა ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც გაგებინების ცვლილება გამოწვეულია განზრახ — უმეტესად, ძირეულ (ან საგანგებოდ ნასესხებ) ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკის შევიწროება/გაფართოებით, მარცვლების გადაადგილებით ან ჩამატებით; მხედველობაში გვაქვს სოციალური ჟარგონები და ე.წ. „საიდუმლო ენები“, რომელთა გამოყენების სფერო, როგორც წესი, შეზღუდულია ხოლმე: მაგალითად, არგენტინის დედაქალაქ ბუენოს-აირესში, „ლუნფარდოს“ სახელით ცნობილი ქუჩური ჟარგონი ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის II ნახევარში. მისი ლექსიკის 55%-ს სემანტიკურად ცვლილი ესპანური სიტყვები შეადგენს, 25%-ს — იტალიური (ანდა იტალიის კილოებიდან შესული) ნასესხობები, 20%-ს — მარცვალთა გადაადგილებით

³⁴ „W rezultacie na terenach tych występuje obecnie właściwie tylko język literacki z naleciałościami regionalnymi, o charakterystyce zależnej od pierwotnej gwary. Ludność ta pozbawiona swych etnicznych i językowych korzeni w kolejnych pokoleniach najszybciej wyzbyła się z licznych germanizmów... świadczących o napływowości na dialekt śląski ze strony języka niemieckiego: Teraz w wielu wypadkach Ślązak ma do wyboru wyraz rodzimy bądź niemiecki, lub też w jednych regionach dane pojęcie opisywane jest wyrazem rodzimym (niekoniecznie zgodnym z j. polskim), w innym – wyrazem pochodzenia niemieckiego.“

ან გაორმაგებით შექმნილი სიტყვები (ესპ. **Concha** — ლუნფ. **Chacón** „ნიჟარა“; ესპ. **Hablar** — ლუნფ. **Blablar** „ლაპარაკი“; იტალ. **Cazzo** — ლუნფ. **Zuca** „Penis“ და ა.შ.); იმავდროულად, ფონეტიკა, მორფოლოგია და სინტაქსი ესპანურია, თუმცა საგანგებო შესწავლის გარეშე ესპანურენოვანისთვისაც კი, ლუნფარდოს გაგება/აღქმა რთულია; შდრ.:

ლუნფ.: **Un pibe abacnado se abisagró con una batata acelerada**

ესპ.: **Un chico muy rico se casó con una chica virgen y muy coqueta**

„ერთი ძალიან მდიდარი ბიჭი დაქორწინდა ერთ პრანჭიკელა ქალწულზე“

ამ წინადადებაში, რომელიც მოჰყავს ოსკარ კონდეს (2006:XII), ლექსიკური ერთეული **pibe** ნასესხებია გენუური კილოდან; **abacnado** სამწიგნობრო ესპანურად ნიშნავს „არეულ-დარეულს“, მაგრამ ლუნფარდოში აქვს „ძალიან მდიდრის“ მნიშვნელობა (შდრ. ქართ. ჟარგ.: *ჩაქცეული* = „მეტსმეტად მდიდარი“); აგრეთვე — ზმნა **abisagrarse** მომდინარეობს სიტყვისგან **bisagra** „ლილკილო“ (შდრ. ქართ. ჟარგ.: *ჩაფსკვანა* = მოეხვია; აეკიდა); **batata** სამწიგნობრო ესპანურად „ტკბილ კარტოფილს“ ნიშნავს, ლუნფარდოში — „ქალწულ გოგოს“; **acelerada** სამწიგნობრო ესპანურად ნიშნავს „მომართულს, დაქოქილს“, მაგრამ ლუნფარდოში გამოიყენება „პრანჭიკელას“ მნიშვნელობით.

აღსანიშნავია, რომ არგენტინის ურბანულ სუბკულტურაში ლუნფარდოს მეტად მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს — მასზე დღესაც იქმნება როგორც ფოლკლორული, ისე ლიტერატურული ნაწარმოებები. XX საუკუნის დასაწყისში, ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ დროთა განმავლობაში ეს ჟარგონი ენადაც კი შეიძლება ქცეულიყო: „არგენტინელები აცნობიერებენ და მხარსაც უჭერენ ქვეყანაში გადანერგილი ესპანური ენის ევოლუციას, რაც დაგვირგვინდება მათი საკუთარი, ეროვნული ანუ **არგენტინული ენის** შექმნით“³⁵ (აბეი, 1900:9), თუმცა ეს ვარაუდი არ გამართლდა, რადგანაც „მართალია, ლუნფარდო ჩამოყალიბდა ესპანურის და იმიგრანტთა მშობლიური ენების ლექსიკის შერევით, მაგრამ მეორე მხრივ, მისი გამოყენების

³⁵ „los Argentinos aceptan y favorecen la evolución del idioma español transplantado en este país, evolución que concluirá por la constitución de una lengua propia, nacional, ó sea el *idioma argentino*“.

სფერო იმთავითვე შეზღუდული იყო და ასევე დარჩა³⁶ (დელ ვალიე, 2000:12). შესაბამისად, ლუნფარდო ამჟამად არც ენად მიიჩნევა და არც კილოდ — მიუხედავად იმისა, რომ მკვლევართა აზრით, საკმაოდ აქვს როგორც ერთის, ისე მეორის თვისებებიც (დაწვრილებით იხ.: კონდე, 2011; კონდე, 2006; გობელიო 1990).

3. არის თუ არა გაგებინება ენა-კილოს გამმიჯნავი კრიტერიუმი?

ენა-კილოს გამმიჯნავ კრიტერიუმად გაგებინებას ამჟამად ვერც ერთი სერიოზული ენათმეცნიერი ვერ მიიჩნევს — გაგებინების ცვლილება (ანდა თავისთავად — არსებობა/არარსებობა) არ ნიშნავს ავტომატურად დამოუკიდებელი ენობრივი სისტემის ჩამოყალიბებას (ანდა ორი დამოუკიდებელი სისტემის იგივეობას/ქვესისტემათა სხვადასხვაობას), რამდენადაც გაგებინება შეიძლება შეიცვალოს როგორც გარემო პირობების ზემოქმედებით, ისე — განზრახვაც.

ამის შესახებ მართებული აზრი ერთ-ერთმა პირველმა გამოთქვა ცნობილმა ბრიტანელმა ენათმეცნიერმა **ჯორჯ აბრაჰამ გრიისონმა** (1927:24): „საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მავან ინგლისელ გლეხს სულ არ გაუჭირდება, გააგებინოს ჰოლანდიელებს თავისი ნაუბარი, ან გაიგოს მათიც, მაგრამ არავის შეუძლია უარყოს, რომ ჰოლანდიური და ინგლისური დამოუკიდებელი ენებია; ამასთან, ეს ფაქტორი განსაკუთრებით თვალმისაცემი ხდება მაშინ, როდესაც თითოეული ერი დამოუკიდებლად ქმნის მწიგნობრობას... ესაა მაგალითი, როცა მეზობელი ენები სხვაობს არა ორმხრივი გაგებინების არარსებობის, არამედ ეროვნული თვითშეგნების და მწიგნობრობის მიხედვით“³⁷ (ხაზგასმა ჩემია — მ.ლ.).

ცნობილი რუმინელი ენათმეცნიერი **ეუჯენ კოშერიუ** თავის ერთ-ერთ ნაშრომში „ენათმეცნიერების შესავალი“ (მადრიდი, 1951; ესპ. ენაზე) გაგებინებას „გამოყენებით კრიტერიუმს“ (El criterio usual) უწოდებდა და აღნიშნავდა: „ეს კრიტერიუმი გამოდგება, მაგალითად,

³⁶ „En efecto, el lunfardo se conformó en su origen con la mezcla del vocabulario del español y las lenguas maternas de los inmigrantes, pero en modo alguno, siempre era un lenguaje más cerrado y así se surgió“.

³⁷ „it is said that some English peasants would in Holland little difficulty in making themselves understood, or in understanding what people say. Yet no one would deny that Dutch and English are distinct languages; and this factor is all the stronger when each nationality has developed an independent literature... Here, therefore, we have an example of a language differentiated from its neighbours not by mutual unintelligibility but by nationality and literature.“

რომანულ ენათა შემთხვევაში (მაგრამ არა მათ ყველა კილოსთან მიმართებით) — ზოგადად, ესპანელს არ ესმის ფრანგისა, იტალიელისა ან რუმინელისა; თუმცა, ყოველთვის გამოუსადეგარია სლავურ ან გერმანიკულ ენათა შემთხვევაში (სლოვენელი აგებინებს ხორვატს, ხოლო დანიელი კი — შვედს, როცა თითოეული თავ-თავის ენაზე საუბრობს); ასევე, ნაკლებად გამოსადეგია სემიტურ ენათა შემთხვევაშიც — ისინიც შესამჩნევად ჰგვანან ერთმანეთს. ზოგჯერ, ეს კრიტერიუმი თვით ისტორიულად ერთიან ენობრივ სამყაროშიც გამოუსადეგარია: ასე მაგალითად, იტალიური ენობრივი სისტემის ფარგლებში ცალკეულ კილოთა შორის გაგებინება შეზღუდულია — ისევე, როგორც გერმანულ სისტემაშიც“ (გვ. 35).³⁸ შემდგომში კომერიუმ საკუთარი თვალსაზრისი ამგვარად ჩამოაყალიბა: „ეს კრიტერიუმი არც ისე მარტივია, რადგან მოიცავს სხვადასხვა დონეს — გაგებინების შეუზღუდველობიდან თითქმის სრულ არარსებობამდე. გაგებინების დონეები პირდაპირ დამოკიდებულია იმ უმთავრეს სტრუქტურულ და ლექსიკურ იზოგლოსათა რაოდენობაზე, რომლებიც ამა თუ იმ კილოს ერთმანეთისგან გამოჰყოფს; თუმცა, აუცილებელი არაა, ეს დამოკიდებულება ერთგვაროვანი იყოს“³⁹ (კომერიუ, 1971:23).

ამავე შეხედულებას იზიარებენ ბრიტანელი ენათმეცნიერები **ჯეკ ჩემბერსი** და **პიტერ თრაჯილი** (2004:3-4): „უპირველეს ყოვლისა, ავიღოთ სკანდინავიური ენები — ნორვეგიული, შვედური და დანიური, რომლებიც ცხადია, დამოუკიდებელი ენებია — მიუხედავად იმისა, რომ გაგებინება მათ შორის შენარჩუნებულია: სამივე ენაზე მეტყველთ ყოველგვარი მომზადების გარეშე ძალუძთ, ერთიმეორეს გაუ-

³⁸ „Este criterio vale, por ejemplo, en el caso de las lenguas románicas (aunque no de todos sus dialectos), pues, comúnmente un español no comprende a un francés, a un italiano o a un rumano; mas no vale siempre en el caso de las lenguas eslavas o germánicas (un esloveno entiende a un croata y un danés a un sueco, hablando cada uno su propio idioma), y menos aún en el caso de las lenguas semíticas, que presentan una notable homogeneidad. Y a veces, este criterio no vale ni siquiera en el ámbito de la misma lengua histórica: así, por ejemplo, en el sistema italiano hay límite de comprensión entre ciertos dialectos, como lo hay también en el sistema alemán“ — ციტატას ვიმოწმებთ ნაშრომის ელექტრონული ვერსიიდან.

³⁹ „Este criterio no es tan simple pues admite diversos grados: desde casi la ilimitada comprensión a la casi total incomprensión. Los grados de intercomprensión es correlativo con el número de isoglosas mayores estructurales y léxicas que dividen a un dialecto de otro, pero esta correlación no es preciso que sea uniforme.“

გონ და ეურთიერთონ. მეორე მხრივ, ჩვენ გერმანულს, როგორც წესი, ერთიან ენად ვთვლით, არადა, არსებობს ზოგი ისეთი გერმანული კილო, რომელიც სხვა კილოებზე მეტყველთათვის გაუგებარია. შესაბამისად, [თუ კრიტერიუმად ვაგებინებას მივიჩნევთ,] გამოგვივა, რომ დანიური ნაკლებადაა ენა, გერმანული კი ენაზე მეტია“.⁴⁰

ეგვე ენათმეცნიერები მართებულად მიიჩნევენ ასევე, რომ „ვაგებინების კრიტერიუმად მიჩნევა ძნელია იმიტომაც, რომ ის სხვადასხვაგვარ დონეს მოიცავს: მაგალითად, ბევრ შვედს ყოველგვარი მომზადების გარეშე ძალუძს, გაუგოს ნორვეგიელებს, მაგრამ ისიც ნათელია, რომ ამ უკანასკნელთ ხშირად უჭირთ, გაუგონ შვედებს იმ დონეზე, როგორც ისინი უგებენ მათ. ამდენად, სკანდინავიურ ენათა შორის ვაგებინება შესაძლოა, [ერთდროულად] კიდევ გართულდეს და კიდევ გაადვილდეს: გააჩნია, როგორ ესაუბრებიან ერთმანეთს მათზე მეტყველნი — სწრაფად თუ ნელა, ან იყენებენ თუ არა ისეთ სიტყვებსა თუ გამოთქმებს, რომელიც ვაგებინებას აძნელებს“⁴¹ (იქვე, გვ.4).

მიუხედავად ამისა, გარკვეულწილად, სწორედ ვაგებინებას ემყარება ე.წ. „კილოური განგრძობითობის“ (ინგლ. **The Dialect Continuum**) ცნება: „თუ ჩვენ გარკვეული მიმართულებით გადავალთ სოფლიდან სოფელში, შევამჩნევთ მათ შორის არსებულ ენობრივ სხვაობას, რომელიც ხან დიდი იქნება, ხან — მცირე, მაგრამ **კუმულაციური**. რაც უფრო დავშორდებით საწყისად აღებულ წერტილს, მით უფრო გაიზრდება სხვაობა... A სოფლის მკვიდრნი მშვენივ-

⁴⁰ „first, the Scandinavian languages, we observe that Norwegian, Swedish and Danish are usually considered to be different languages. Unfortunately for our definition, though, they are mutually intelligible. Speakers of these three languages can readily understand and communicate with one another. Secondly, while we would normally consider German to be a single language, there are some types of German which are not intelligible to speakers of other types. Our definition, therefore, would have it that Danish is less than a language, while German is more than a language.“

⁴¹ „There are also other difficulties with the criterion of mutual intelligibility. The main problem is that it is a criterion which admits of degrees of more or less. While it is true, for example, that many Swedes can very readily understand many Norwegians, it is also clear that they often do not understand them so well as they do other Swedes. For this reason, inter-Scandinavian mutual intelligibility can be less than perfect, and allowances do have to be made: speakers may speak more slowly, and omit certain words and pronunciations that they suspect may cause difficulties.“

რად გაუგებენ **B** სოფლის მკვიდრთ, ხოლო ამ უკანასკნელთ სულაც არ გაუჭირდებათ გაუგონ **F** სოფლის მკვიდრებს, რომლებსაც, თავის მხრივ, **M** სოფლის მკვიდრთა გაგება შესამჩნევად გაუძნელდებათ; ეს უკანასკნელნი კი **Z** სოფლის მკვიდრთ საერთოდ ვერაფერს გაუგებენ. მეორე მხრივ — **M** სოფლის მკვიდრნი, დიდი ალბათობით, **F** სოფლის მკვიდრთა ნაუბარს საკმაოდ კარგად გაიგებენ, **A** და **Z** სოფლების მკვიდრთა ნაუბარს კი — გაჭირვებით. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, გეოგრაფიული სივრცის განაპირა მხარეების კილოთა შორის ორმხრივი გაგებინება შეიძლება არ არსებობდეს, მაგრამ ისინი დაკავშირებულნი იქნებიან ორმხრივი გაგებინების ჯაჭვით“⁴² (ჩემბერსი, თრაჯილი 2004:5).

მაშასადამე, ერთი ენობრივი სისტემის ქვესისტემები, გაგებინების თანდათანობითი გართულების მიხედვით, რეესტრულად უნდა დალაგდეს — ცენტრიდან განაპირა მხარემდე. შესაბამისად, ორი ჰომოგენური ენობრივი ერთეული, რომელთაც ორმხრივი გაგებინების ჯაჭვი არ აკავშირებთ, დამოუკიდებელი, ახლომონათესავე ენებია და არა ერთი ენის კილოები, რამდენადაც მათ შორის დასტურდება ე.წ. „გარეგანი სხვაობა“ (ინგლ. **External Diversity**), ანუ ორმხრივი გაგებინების გართულების მაღალი (40%-ზე მეტი) მაჩვენებელი: მაგალითად, ფრიზული ენა სამწიგნობრო ნიდერლანდურისგან 43,5%-ით სხვაობს, ხოლო თავის მხრივ, სამწიგნობრო ნიდერლანდურ და სამწიგნობრო გერმანულ ენათა შორის სხვაობა 43,4%-ს შეადგენს. მაშინ, როცა სამწიგნობრო ნიდერლანდურსა და ფლანდრიულ კილოებს შორის იგივე მაჩვენებელი 38%-ს ოდნავა აღემატება (პინრიქსი, ხერდემანი, ნერბონი, 2004:7). ეს უკანასკნელი ვითარება — როდესაც ორმხრივი

⁴² „If we travel from village to village, in a particular direction, we notice linguistic differences which distinguish one village from another. Sometimes these differences will be larger, sometimes smaller, but they will be CUMULATIVE. The further we get from our starting point, the larger the differences will become... speakers from village A understand people from village B very well and those from village F quite well, they may understand village M speech only with considerable difficulty, and that of village Z not at all. Villagers from M, on the other hand, will probably understand village F speech quite well, and villagers from A and Z only with difficulty. In other words, dialects on the outer edges of the geographical area may not be mutually intelligible, but they will be linked by a chain of mutual intelligibility.“ — ხაზგასმა ავტორებისა.

გაგებინების გართულების მაჩვენებელი 40%-ზე ნაკლებია, — აღინიშნება ტერმინით „შინაგანი ერთობა“ (ინგლ. Internal Unity).

აღსანიშნავია, რომ ბევრი მკვლევარი ორმხრივი გაგებინების გართულების კრიტერიუმს „წმინდა ენათმეცნიერულად“ მიიჩნევს, რაც არაა მართებული — **გაგებინება, როგორც ასეთი, ლოგიკური მოვლენაა და ენათმეცნიერებასთან საერთო არაფერი აქვს**, მაგრამ „იშვიათ შემთხვევაში გაგებინების ფაქტორს მნიშვნელობა შეიძლება მიენიჭოს **არაკონსოლიდირებული ტომების მეტყველების სტატუსის განსაზღვრისას**: თუ მონათესავე საზოგადოებებს არ გააჩნიათ წინაპრებისგან შექმნილი საერთო მწიგნობრობა და არც კოინე, ასეთ შემთხვევაში არ არსებობს ეროვნული მეობის ჩამომძერწავი, გამაერთიანებელი ენობრივ-კულტურული სისტემა და ტომებს აქვთ მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ტომობრივი იდენტობა, მათი **უმწერლობო კონტინუუმები დამოუკიდებელ ენებად შეიძლება იქნენ მიჩნეულნი**“ (ფუტკარაძე, 2017:123).

როგორც ცნობილია, ევროპაში თანამედროვე ერები ჩამოყალიბდა ძირითადად XIV-XV სს.-ში — უმწერლობო კონტინუუმებზე მეტყველი ახლომონათესავე საზოგადოებების პოლიტიკური კონსოლიდაციის შედეგად. ამასთან, ეროვნული მეობის ჩამომძერწავი, გამაერთიანებელი ენობრივ-კულტურული სისტემები სწორედ კონსოლიდაციის კერათა შესაბამისად შედგა: მაგალითად, ქვემოფრანკული უმწერლობო კონტინუუმის A წერტილის გარშემო თავი მოიყარეს იმ ფრანკულმა ტომებმა, რომლებმაც შემდგომში ნიდერლანდელ და ფლანდრიელ ერთა ეთნიკური ბირთვი შეადგინეს, ხოლო Z წერტილის გარშემო თავმოყრილი ტომები გერმანელი ერის შემადგენლობაში შევიდნენ. ამდენად, **A წერტილის მეტყველების საფუძველზე შექმნილი სამწიგნობრო ენა Z წერტილში თავმოყრილ ტომთათვის უცხო აღმოჩნდა (მიუხედავად იმისა, რომ კარგად ესმოდათ), რადგანაც მათ სამწიგნობრო ენად ირჩიეს იმ პოლიტიკური ცენტრის მეტყველება, რომელსაც ექვემდებარებოდნენ**.

თანამედროვე მკვლევრები, რომლებიც ორმხრივი გაგებინების გართულების კრიტერიუმს „წმინდა ენათმეცნიერულად“ თვლიან, ზემოთ მოყვანილი მაგალითის გაანალიზებისას, ძირითადად ასეთ, ურთიერთმოწინააღმდეგე დასკვნებს აკეთებენ:

1. ქვემოფრანკული უმწერლობო კონტინუუმის შინაგანი ერთობა დაირღვა: ამჟამად შესაძლოა, ვისაუბროთ მხოლოდ ნიდერლან-

დურ-გერმანულ ინტერფერენციაზე, რომელიც ორი ქვეყნის სასაზღვრო ზონაში გავრცელებულ კილოებში იჩენს თავს (ვრცლად იხ.: კორნელისენი, 1995, ვილემინსი, 2003;)

2. არ არსებობს სახელდობრ „ნიდერლანდური“ და სახელდობრ „გერმანული“ სისტემები — არსებობს ერთი, დასავლურ-გერმანიკული დიასისტემა, რომელიც შედგება რამდენიმე კილოური კონტინუუმისაგან. ამ კონტინუუმებზე მეტყველნი ეროვნულ ენებად მიიჩნევენ სამწიგნობრო გერმანულს ან სამწიგნობრო ნიდერლანდურს (ვრცლად იხ.: შტოკლი, სვენსტრუპი, 2006; ხოოსკენსი, კიურშნერი, ბეზოიენი, 2011).

რასაკვირველია, ორივე დასკვნა მცდარია: პირველ შემთხვევაში ფაქტია, რომ ნიდერლანდური ენა სისტემურ-სტრუქტურული თვალსაზრისით, წარმოადგენს ისეთივე ქვემოგერმანული ტიპის მეტყველებას, როგორც მაგალითად, მეკლენბურგულ-პომერანული (ჩრდილო-აღმოსავლეთ გერმანიაში), რომელსაც ნიდერლანდურ ენასა და კილოებთან გეოგრაფიული შეხების წერტილები საერთოდ არა აქვს, მაგრამ ფონეტიკაში, მორფოლოგიაში, სინტაქსსა და ლექსიკაში მსგავსებათა მაჩვენებელი მასა და სამწიგნობრო ნიდერლანდურს შორის 90%-მდე აღწევს (ლაში, 1914:22); გაგებინების გართულების მაჩვენებელიც ძალიან დაბალია — 30,5% (გერნენცი, 1980:31); ამდენად, მეკლენბურგულ-პომერანული უდავოდ ნიდერლანდურ კილოდ ჩაითვლებოდა, მასზე მეტყველნი კულტურულად, ისტორიულად და ეთნოფსიქოლოგიურად **გერმანელები** რომ არ იყვნენ.

მეორე შემთხვევას რაც შეეხება: როგორც ცნობილია, ნიდერლანდებისა და გერმანიის სასაზღვრო ზონაში მცხოვრებთა ეროვნული თვითშეგნება არაიშვიათად, თავს იჩენს მათ მეტყველებაში — სემანტიკური სტრუქტურა და მოტივაციური მოდელები, ასევე ე.წ. „საკულტო ლექსიკაც“ თანხვედა ერთი მხრივ სამწიგნობრო ნიდერლანდურს (ნიდერლანდების ტერიტორიაზე), მეორე მხრივ კი — სამწიგნობრო გერმანულს ან ქვემოგერმანულ კილოურ კოინეს (გერმანიის ტერიტორიაზე); შესაბამისად, ნიდერლანდელთა მეტყველებას მკაფიოდ გამოხატული ნიდერლანდური ელფერი აქვს, ხოლო გერმანელებისას — გერმანული (შტელმახერი, 1990:205; მიმი, 2000:87; სპიკერმანი, 2004:107); მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებული ნიუანსი გაგებინებას ოდნავაც კი არ ართულებს, ნიდერლანდურ და გერმანულ მეტყველებათა განსამიჯნად გადამწყვეტი მნიშვნელობა სწორედ მას ენიჭება (კიონიგი, პაული, 2001:24).

ამგვარ შემთხვევებთან დაკავშირებით, მართებულად მიუთითა პროფ. **ტარიელ ფუტყარაძემ** (1996:251): „სხვადასხვა ენა განსხვავებული სემანტიკური სტრუქტურითა და მოტივაციური მოდელებით ხასიათდება; შესაბამისად, სახელდებაც სხვადასხვა ნიშნით ხდება. ეს განსხვავებულობა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შეპირისპირებულია სამყაროს განსხვავებული ხედვა-აღქმით (რომელიც მშობლიური ენითაცაა შეპირობებული და მშობლიურ ენაშიცაა ასახული)“. ამდენად, ნიდერლანდურ და გერმანულ სამწიგნობრო ენათა შორის არსებულ სხვაობათა ძირითად საფუძველს, უპირველეს ყოვლისა, ქმნის მათზე მეტყველ საზოგადოებათა (სოციუმთა) კულტურულ-ენობრივი ჩვევები, რომლებიც რასაკვირველია, ყოფითი (კილოური) კომუნიკაციის დროსაც იჩენს თავს; ამიტომაც ყველა ის ქვესისტემა, რომელზეც მეტყველებენ ეთნიკური ნიდერლანდელები, ცხადია, ნიდერლანდური სისტემის ნაწილია, ხოლო გერმანელთა სამეტყველო ქვესისტემათა ერთობლიობა კი გერმანულ სისტემას შეადგენს. თავის მხრივ, ეს ორივე სისტემა დასავლურ-გერმანიკულ დიასისტემაში შედის — ფრიზულ და აფრიკანერულ სისტემებთან ერთად.

მაშასადამე, ერთი მხრივ — ის ფაქტი, რომ ნიდერლანდური და გერმანული დამოუკიდებელი ენებია, არ გამორიცხავს იმას, რომ მათ შორის ქვესისტემები, გაგებინების თანდათანობითი გართულების მიხედვით, რეესტრულად შეიძლება დალაგდეს და, მეორე მხრივ — ნიდერლანდურ-გერმანული კონტინუუმის არსებობა არ ნიშნავს იმას, რომ შეუძლებელია, ცალ-ცალკე გამოიყოს ნიდერლანდური და გერმანული ენობრივი სისტემები დასავლურ-გერმანიკულ დიასისტემაში. **ასე რომ, გაგებინების გართულების მაჩვენებლის სიდიდე ან სიმცირეც არ შეიძლება მივიჩნიოთ ენა-კილოთა გამმიჯნავ უნივერსალურ კრიტერიუმად.**

დამოწმებული ლიტერატურა:

აბეი, 1900: Luciano Abeille, *El idioma nacional de los Argentinos*, Buenos Aires, 1900;

აკერლინდი, ჯოუნზ-კელოგი, 2011: Sheila R. Ackerlind, Rebecca Jones-Kellogg, *Portuguese: A Reference Manual*, University of Texas Press, 2001;

- ანონი, 2013:** Adrian Anon, Folket verdset nynorsken sin far, Oslo, 2013;
- ბიორესტამი, 1987:** Ule Börestam, Dansk-svensk språkgemenskap påundantag, Uppsala, 1987;
- ბლუმფილდი, 1956:** Leonard Bloomfield, Language, 3rd edition, New York, 1956;
- ბრაუნმიულერი, ზეევარტი, 2001:** K. Braunmüller, L. Zeevart, Semikommunikation, rezeptive Mehrsprachigkeit und verwandte Phaenomene. Eine bibliographische Bestandsaufnahme /Arbeiten zur Mehrsprachigkeit - Folge B, nr. 19. Universitaet Hamburg, 2001;
- გერნენცი, 1980:** Hans Joachim Gernentz: Niederdeutsch - gestern und heute. Beiträge zur Sprachsituation in den Nordbezirken der DDR in Geschichte und Gegenwart. Hinstorff-Verlag, Rostock 1980;
- გობელიო 1990:** Gobello, José: Lunfardía. Buenos Aires, 1953;
- გრირსონი, 1927:** George Abraham Grierson, Linguistic Survey of India, I, Calcutta, 1927;
- დელ ვალიე, 2000:** Enrique Del Valle, Lunfardología, Buenos Aires, 2000;
- დონალდსონი, 2000:** Bruce Donaldson, Colloquial Afrikaans, Routledge, London - New York 2000;
- ენრიკეს ურენია, 1993:** Pedro Henríquez Ureña, Sobre el problema del andalucismo dialectal de América, 3^a edición Buenos Aires, 1993;
- ვიზინგერი, 1990:** Peter Wiesinger, Die Flexionsmorphologie des Verbums im Bairischen. Verlag der österr. Akademie der Wissenschaften, Wien, 1990
- ვილემენსი, 2003:** Ronald Wilemysn, Dutch/Germanic Standartizations: Past to Present, Amsterdam - Filadelfia, 2003;
- კელერი, 1961:** Rudolf Ernst Keller, German dialects: phonology and morphology, with selected texts, Manchester University Press, 1961;
- კიონიგი, პაული, 2001:** Walter König, Hans Joachim Paul, dtv-Atlas deutsche Sprache. 13. Auflage. Deutscher Taschenbuch-Verlag, München 2001;
- კონდე, 2006:** Conde, Oscar: Diccionario etimológico del lunfardo, Taurus, Buenos Aires 2003;
- კონდე, 2011:** Conde, Oscar. Lunfardo: Un estudio sobre el habla popular de los argentinos. Taurus, Buenos Aires, 2011;

კორნელისენი, 1995: Georg Cornelissen, "De dialecten in de Duits-Nederlandse Roerstreek - grensdialectologisch bekeken"/Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 83. Hasselt 1995;

კოშერიუ, 1977: Eugenio Coşeriu, Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje, Madrid, 1977;

კრინიცკი, 1997: Krzysztof Krynicki, Dialekt śląski, Warszawa, 1997;

ლაში, 1914: Agathe Lasch, Mittelniederdeutsche Grammatik. Verlag Max Niemeyer. Halle an der Saale, 1914;

მარკოს მარინი, 2001: Francisco A. Marcos-Marín, De Lenguas y Fronteras: el Espanglish y el Portugués (<http://pendientedemigracion.ucm.es/info/circulo/no17/marcos.htm>) დამოწმებულია 21.05.2017;

მენენდეს პიდალი, 1906: Ramón Menéndez Pidal, El dialecto Leonés / Cuerpo facultativo de archiveros, bibliotecarios y arqueólogos. Madrid, 1906;

მიმი, 2000: Andreas Mihm, Die Rolle der Umgangssprachen seit des 20. Jahrhunderts, Berlin, 2000;

სანჩეს მენდესი, 2017: Alfredo Sánchez Méndez, Sobre la lengua de los hispanoamericanos / Congreso Lingüístico del AESLA, 01.03.2017-05.03.2017, Universidad Católica de Madrid, 2017;

სერრონ-პალომინო, 2003: Rodolfo Serrón-Palomino, El Español andino, Lima, 2003;

სპიკერმანი, 2004: Hans Spiekermann, Regionale Standardisierung, nationale Destandardisierung/ L. M. Eichinger and W. Kallmeyer, Standardvariation – Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache? Berlin - New York, 2004;

ფერნანდეს გარსია, 2006: Jesús Fernández García, Portugués y literatura (http://www.dip-badajoz.es/cultura/ceex/reex_digital/reex_LXII/2006/T.LXIIIn.0220220_mayo-ag/RV000818.pdf) დამოწმებულია 21.05.2017;

ფრიას კონდე, 1999: Francisco Xavier Frías Conde, El idioma Asturleonés, Oviedo 1999;

ფუტკარაძე, 1996: ტარიელ ფუტკარაძე, „მოტივაცია, როგორც ენათა ნათესაობის ერთ-ერთი ასპექტი (საკითხის დასმის წესით)“ /ქართველური მემკვიდრეობა I, ქუთაისი, 1996; გვ. 246-452;

ფუტკარაძე, 2014: ტარიელ ფუტკარაძე, ქართველოლოგიის შესავალი, თბილისი, 2014;

ფუტკარაძე, 2017: ტარიელ ფუტკარაძე, ენისა და კილოს გასამიჯნი კრიტერიუმები და ქართველურ იდიომთა კვალიფიკაციის პოლიტიზების რეტროსპექტივა/საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის შრომები VI, თბილისი, 2017;

შაბალინი, 1959: Шабалин, М. Н. О происхождении некоторых черт русского кубанского диалекта. / Вопросы истории русского языка. -М.: Изд-во Моск. ун-та, 1959. С. 302—312;

შტელმახერი, 1990: Dieter Stellmacher, Standardsprache und Mundarten im Norden der Bundesrepublik Deutschland / G. Stickel (ed.): Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven. de Gruyter, Berlin - New York, 1990, pag. 198–207;

შტოკლი, სვენსტრუპი, 2006: Philipp Stokle, Christoph Hare Svenstrup, Language variation and (de-)standardization processes in Germany, Berlin - New York, 2006;

ჩემბერსი, თრაჯილი 2004: Jack Chambers, Pieter Trudgill, Dialectology, Second edition, Cambridge, 2004;

ცეცტნერი 1985: Ludwig Zehetner, Das bairische Dialektbuch. C. H. Beck, München 1985;

ზოოსკენსი, 2007: Charlotte Gooskens, The Contribution of Linguistic factors to the Intelligibility of Closely Related Languages / Journal of Multilingual and Multicultural development, vol. 28, No. 6, 2007;

ზოოსკენსი, კიურშნერი, ბეზოიენი, 2011: Charlotte Gooskens, Sebastian Kürschner, Renée Van Bezooijen, Intelligibility of Standard German and Low German to Speakers of dutch/Dialectology: Sociolinguistic forum, 2011;

ჰალშტაინი, 2006: Reinhard Hallstein, Das Grosse Buch der Dialekte. Von Platt bis Bayerisch, Berlin 2006;

ჰაუგენი, 1966: Erick Haugen, Semicommunication: The language gap in Scandinavia /Sociological Inquiry 36, New York, 1966; pag. 280-297;

ჰინრიქსი, ხერდემანი, ნერბონი, 2004: Erhard Hinrichs, Dale Gerdeman, John Nerbonne, Measuring Linguistic unity and diversity in Europe, Strasbourgh, 2004.

MIKHEIL LABADZE

St. Andrew the First-Called Georgian University of
the Patriarchate of Georgia

**The Mutual Intelligibility as a distinguishing criterion between
language and dialect
(Critical Analysis)**

Summary

Homogenic linguistic units (dialects of one language or related languages) might be so close to each other that the translators or speakers of these languages may not need to use other linguistic varieties. In this case, the given linguistic units maintain the capability to be understood.

Existence or nonexistence of understandability among homogenic linguistic units is controversial and what is more important, it does not depend on their status. Therefore, understandability is not considered as the distinguishing criterion of dialects from languages by any of serious linguists. Changes in understandability (or its existence or nonexistence) does not imply the formation of autonomous linguistic systems (or identity of two independent systems/difference of subsystems), as far as the understandability can be changed by the influence of the environment.